

מלחמת ששת הימים.
הרמטכ"ל יצחק רבין בין ראש הממשלה לוי אשכול לאלוף ישראל טל

יצחק רבין וביטחון ישראל*

פרופ' אפרים ענבר**

ליצחק רבין היה חלק חשוב בעיצוב מדיניות הביטחון הלאומי של ישראל במשך כ-40 שנה: כקצין בכיר בצה"ל וכרמטכ"ל (1965-1968), כשגריר ישראל בארצות-הברית (1968-1973), כשר הביטחון (1984-1990) ופעמיים כראש-ממשלה (1974-1977; 1992-1995). מרבית חייו עסק יצחק רבין בסוגיות של ביטחון לאומי, ובעיקר בסכסוך הישראלי-ערבי. לרבין הייתה השפעה על החשיבה האסטרטגית הישראלית. דעותיו זכו להערכה של ישראלים רבים מכל גוני הקשת הפוליטית. יתר על כן, רבין היה דמות מעוררת סמכות רבה בצה"ל, והיה האחראי לקידום של קצינים רבים, שהיו לבעלי השפעה במערכת הפוליטית הישראלית. שלא כמנהיגים ישראלים שהרבו לכתוב ולהבהיר את הגייהם המדיניים, רבין לא השאיר משנה סדורה, להוציא את האוטוביוגרפיה שלו.¹ כאן מבקשים אנו לנתח את החשיבה של רבין בכמה עניינים אסטרטגיים, כמו האוריינטציה של מדיניות החוץ הישראלית, השימוש בכוח צבאי והמשוואה האסטרטגית החדשה.

האוריינטציה האמריקנית במדיניות החוץ הישראלית

ישראל שאפה תמיד להישענות עצמית, כיוון שהיה לה אמון מועט ברצון הטוב של הקהילה הבינלאומית. עם זאת, בשל חוסר סימטריה במשאבים בינה לבין מדינות ערב, שאפה ישראל לאזן את הפער בינה לבין הערבים בברית עם מעצמה עולמית.² האוריינטציה הצרפתית במדיניות החוץ הישראלית בשנות ה-50 ובשנות ה-60 הוחלפה בהדרגה בהישענות על ארצות-הברית. התהליך הזה לווה בוויכוח לא קל בצמרת הפוליטית הישראלית על בעלי-הברית הרצוי.

בראשית שנות ה-60 העריך רבין, כי קשרי ישראל עם אירופה הופכים לבעייתיים, וארצות-הברית תיוותר בעלת בריתה היחידה.³ בנושא הזה הוא הגיע לעימות עם שמעון פרס, שהיה בשנות ה-50 מאדריכלי האוריינטציה הצרפתית.⁴ לטענת רבין, לאירופה לא נותרה חשיבות במונחים גיאוגרפיים, אסטרטגיים, ורק ארצות-הברית חשובה, אסטרטגית, לישראל. רבין היה מהכוחות העיקריים, שהניעו את ממשלת אשכול בשנות ה-60 לפנות לארצות-הברית כדי לזכות בתמיכה מדינית ולרכוש ממנה נשק. מתוך תפיסה זו פעל רבין במרץ רב כדי לקבל את תפקיד השגריר בארצות-הברית בשנת 1968, לאחר פרישתו מצה"ל.⁵

* עובד מחוברת בנושא זה, שפורסמה על-ידי מרכז בגין-סאדאת (בי"סא) למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת בר-אילן, מארס 1996.

** המחבר הוא פרופסור חבר במחלקה למדעי המדינה של אוניברסיטת בר-אילן ומנהל מרכז בי"סא.

את ארצות-הברית ראה רבין כציר עיקרי בפעילות הדיפלומטית של ישראל - גם מפני שהיה אוהד מושבע של אמריקה ושל תרבותה. מאביו למד להעריך את ארצות-הברית⁶ ושאל תמיד לשהות שם תקופה ממושכת. למרות ביקורתו על היבטים מסוימים של החברה האמריקנית אהב רבין מאוד את ארצות-הברית ואת חמש שנותיו בווינגטון.⁷ שם למד להעריך גם את תכונותיה של המערכת הפוליטית האמריקנית, ואף ניסה לנקוט ולהחיל בישראל כמה ממאפייניה.

כשגריר ישראל פעל רבין להעצים את ערכה של ישראל בעיני ארצות-הברית, לשכך כל עימות אפשרי בין שתי המדינות או לדחותו. הוא פעל רבות כדי להקשיח את עמדת ישראל במלחמת ההתשה (1968-1970), כיוון שחשב שעמדה כזו תשפר את היחסים בין ישראל לבין הממשל החדש של ניקסון. הוא תמך נמרצות בהפצצות העומק הישראליות בתוך מצרים. דעתו התקבלה על-ידי ראש-הממשלה, גולדה מאיר, בניגוד לדעתם של שר הביטחון, משה דיין, ושר החוץ, אבא אבן.⁸ לפי עמדה זו, שאפה ארצות-הברית לערער את שלטונו של הנשיא עבד א-נאצר במצרים, ושאיפה זו תאמה גם את האינטרסים של ישראל. יתר על כן, דימוי של ישראל חזקה, המוכנה להשתמש בכוחה למען האינטרסים הלאומיים שלה, היה, לפי רבין, הכרחי

להשגת עוד נשק אמריקני.

בגלל הרצון להדק את שיתוף הפעולה עם האמריקנים ייחס רבין חשיבות עצומה לנכונותה של ישראל להיענות לבקשתם בספטמבר 1970 ולנקוט צעדים צבאיים כדי לסייע לירדן להכשיל את הפלישה הסורית לשטחה. "...בתחום היחסים בין ארצות-הברית לישראל הייתה למאורעות השפעה מרחיקת-לכת: הנכונות האמריקנית לקיים שיתוף פעולה הדוק עם ישראל לשם הגנה על האינטרסים שלה באיזור נגד ניסיונות סובייטיים-ערביים לערער את מעמדה ניערה מכתפי ישראל את גלימת המבקשת, הנתמכת והנסעדת - וביססה את הדימוי של שותפה, אומנם לא שוות-ערך למעצמה הגדולה, אך בעלת ערך באיזור חיוני זה של העולם".⁹

כשנבחר בשנת 1974 לראשות הממשלה, הייתה לווינגטון חשיבות רבה עוד יותר בעיני רבין. משבר האנרגיה העצים את כוחם המדיני של הערבים בזירה הבינלאומית, וישראל חוותה ביתר-שאת את הבידוד במערכת הבינלאומית.¹⁰ אירופה הייתה תלויה בהספקת נפט מארצות ערב ולא יכלה לפצות את ישראל על נסיגותיה משטחים שכבשה במלחמת ששת הימים או לסייע לה במקרה שהשותפים הערבים יפרו את ההסכמים.

הרמטכ"ל יצחק רבין עם נשיא ארצות-הברית ריצ'רד ניקסון. 1968

לכן הוגבלו היחסים עם אירופה לענייני כלכלה ולענייני תרבות. מאמצים דיפלומטיים של ישראל באירופה נועדו לשקם נזקים לעמדה הישראלית עקב יחס האירופים לסכסוך הישראלי-ערבי ולצמצם את הלחצים האירופיים על ארצות-הברית בנושאים הללו.¹¹

המאמץ הדיפלומטי העיקרי של ממשלת רבין הראשונה (1974-1977) נועד להיעשות בווינגטון. רבין חרד באותה עת לעתידה של ארצות-הברית כמעצמה עולמית עקב התוצאות העגומות של המלחמה בדרום-מזרח אסיה, נטישת הכורדים והאדישות לגורל הנוצרים במלחמת האזרחים בלבנון. למרות חששו פן תהיה ישראל קורבן נוסף לירידה בעוצמת המערב,¹² לא הייתה שום חלופה בעיניו לארצות-הברית. בסגנונו הבוטה אמר רבין בשנת 1976, כי עצם קיומה של ישראל יועמד בסכנה, אם ארצות-הברית תיטוש אותה לחלוטין.¹³ הוא התווה חמישה תחומים לסיוע הנחוץ מארצות-הברית:

1. אמצעי לחימה;
2. סיוע כספי;
3. הרתעת הסובייטים;
4. סיוע למנוע שימוש לרעה באו"ם;
5. סיוע בשמירת מגעים עם יהודים ברחבי העולם.¹⁴

הואיל ואחרי מלחמת יום הכיפורים התנאים הבינ-לאומיים לא היו נוחים לישראל, וכיוון שהיו לה חילוקי דעות עם ארצות-הברית בנוגע לקביעת הגבולות (עם סוריה ועם מצרים) ובקשר לפתרון הבעיה הפלסטינית, הדגיש רבין את הצורך לשמור על יחסים טובים עם ארצות-הברית. כמו כן הוא ניסה להרוויח זמן. בהכירו היטב את הזירה הפוליטית בארצות-הברית, הציע לנצל את שנת הבחירות, המשתקת במידה רבה את מדיניות החוץ האמריקנית, כדי לדחות לחצים אפשריים על ישראל. בסוף 1974 הוא אמר: "עלינו לעבור שנה

ביחסיו עם ארצות-הברית בהליכה על קצות האצבעות. אם נעבור בהצלחה את שנת 1975 ונגיע ל-1976 - נרוויח לא שנה אחת, אלא שנתיים¹⁵. הניסיון להרוויח זמן היה אז מרכיב חשוב באסטרטגיה הישראלית ביחסי ישראל-ערב. הוא נבע מתוך אמונה, כי עם הזמן - ובהכירם בעוצמת ישראל - יסכימו הערבים לפיוס עם ישראל ולדור-קיום עימה.

רבין היה סבור, שנכונות ארצות-הברית לסייע לישראל קשורה לשכנוע האמריקני, כי ישראל כנה במאמציה להגיע לשלום במזרח התיכון ונושאת ונותנת עם שכנותיה מתוך רצון אמיתי להגיע להסכמים.¹⁶ בהכירו את הקשיים בהשגת נשק בארצות-הברית, אמר רבין: "המאבק להשיג נשק [הוא] ממושך, וארצות-הברית תעזור לנו אם תגלה, שישראל רוצה לעשות שלום".¹⁷

אכן, מדיניות רבין כלפי הסכסוך הישראלי-ערבי באמצע שנות ה-70 הוכפפה ליחסי ישראל-ארה"ב. הצורך למנוע שחיקה ביחסים עם ארצות-הברית בשילוב עם הצורך למנוע מלחמה נוספת עם הערבים הביאו למדיניות הוויתורים של רבין. הסכם הביניים בין ישראל למצרים בספטמבר 1975 (שהביא לנסיגת ישראל ממעברי הגידי והמיתלה ומשדות הנפט בסיני) הוגדר על-ידי רבין בראש ובראשונה כאמצעי להשביע את רצון האמריקנים, לחזק את היחסים החדשים בין מצרים לארצות-הברית ולפורר את הקואליציה בין מצרים לסוריה. בעיניו, ההסכם בספטמבר 1975 לא היה צעד חשוב בפיוס בין ישראל למצרים.¹⁸ שיפור היחסים עם הערבים נראה לרבין כתהליך היסטורי ארוך. הידידות המתמשכת עם ארצות-הברית והסיוע האמריקני נדרשו לתהליך הפיוס עם הערבים, בו-זמן שישראל מקרינה דימוי של מדינה חזקה, שעל הערבים להתפייס עימה.

אפילו אחרי בוא סאדאת לירושלים וגם אחרי הסכמי קמפ-דייוויד המשיך רבין להאמין, כי הבדלי הגישות בין ישראל לערבים אינם ניתנים לגישור, וכי אי אפשר למנוע מתחים ביחסים עם ארצות-הברית. לכן - הוא גרס - לישראל אין ברירה אלא להרוויח זמן. "אין כל דרך למצוא דרך ביניים, אפילו כשלכולם יש מלאו הכוונות הטובות. מדיניותנו ההגיונית ביותר היא למשוך זמן".¹⁹ הסכם השלום עם מצרים, שנחתם בשנת 1979, נראה לרבין כעוד הסכם ביניים, שיש להשתמש בו

בעיקר כדי לשמור על יחסים טובים עם ארצות-הברית. יתר על כן, הוא הצטער על "המחיר הנמוך" שקיבלה ממשלת בגין מן האמריקנים תמורת הנסיגה המוחלטת של ישראל מסיני.²⁰

אכן, בהסכמי קמפ-דייוויד לא הצליחה ישראל לקבל מהאמריקנים יותר ממה שקיבלה מהם ממשלת רבין בהסכמי הביניים בשנת 1975, הנחשבים לתחילת מיסוד הרמה הגבוהה בסיוע צבאי ובסיוע כלכלי לישראל, ושימשו דוגמא למה שרבין כינה "תיאום אסטרטגי" בין המדינות. בשנת 1975 התחייבה ארצות-הברית לספק לישראל נשק מתוחכם וגם נפט (אם לא יושג בשוק העולמי). מעבר לזה, ההסכמות משנת 1975 הגבילו את חופש הפעולה של האמריקנים בתהליך המדיני במזרח התיכון. לדוגמא, מזכר ההבנה בין ישראל לארה"ב כולל הבטחה אמריקנית לווטו, שימנע שינוי בהחלטות 242 ו-338 של מועצת הביטחון, הבטחה לא לשנות את היחס כלפי אש"ף ומתן אפשרות לישראל להטיל וטו על כל הצעה לכנס מחדש את ועידת ז'נווה. כמו כן נקבע במזכר ההבנה, שההסכם הבא בין ישראל למצרים יהיה חוזה שלום.²¹

הדגש הרב של רבין על יחסים טובים עם ארצות-הברית היה גם בתחום הסמלי. לקראת סוף 1975 הוא לחץ לדחות את ביקורו הצפוי בארצות-הברית, כדי שיהיה המנהיג הזר הראשון שיבקר בשנת 1976 - שנת המאתיים לייסודה. אופייני לגישתו האמריקנו-צנטרית של רבין היה רצונו להדגיש את המימד התרבותי המשותף בין שתי המדינות - נדבך חשוב ביחסים המיוחדים - בביקור סמלי "ראשון" של בעלת-ברית קטנה ודמוקרטית בארצות-הברית, החוגגת את תחילת המאה השלישית לעצמאותה.²²

ארצות-הברית המשיכה להיות חשובה כתמיד לרבין, כשנבחר שוב לראש-הממשלה בשנת 1992. רבין הדגיש באותה עת, כי רק ארצות-הברית יכולה להנהיג מאמץ בינלאומי שמטרתו לעצור את התפשטות הנשק הגרעיני במזרח התיכון.²³ ישראל נשענה על ארצות-הברית גם במאמציה למנוע מכירת טילים בליסטיים "נודונוג" מצפון-קוראיה לאיראן (שממנה הם יכולים לפגוע בישראל).²⁴ בעקבות אי שביעות רצון אמריקנית נוכח הניסיון הישראלי לטפל ישירות אצל הצפון-קוריאנים בעסקת הטילים, הופסקו המגעים הדו-צדדיים.

מלחמה. זאת ועוד, נוכחות הכוח האמריקני - טען - מעלה את המחיר המדיני של הפרת הסטטוס-קוו, שארצות-הברית מחויבת לו.

למרות האוריינטציה האמריקנית המודגשת שלו ורצונו בתיאום אסטרטגי עימה נמנע רבין מלתמוך ברעיון של ברית הגנה פורמלית עם ארצות-הברית. הוא הדגיש שוב ושוב, במיוחד בפני קהלים אמריקניים, שלישאל אין כוונה לבקש שחיילי ארה"ב יילחמו למענה: "...עיקר מהותי הוא לישראל: אנו לבדנו אחראים להגנתנו".²⁸ עמדת רבין הייתה, כי ברית הגנה עלולה להפחית מאוד את התמיכה הרחבה שממנה נהנית ישראל בקרב הציבור האמריקני וכן היא עלולה לפגוע בחופש הפעולה של ישראל. יתר על כן, ברית כזו יכולה להגביר את הלחצים על ישראל בנושא הגרעין. בשנות ה-90 אף התנגד רבין להקמת פורום בין-ממשלתי קבוע לקיום דו-שיח אסטרטגי.²⁹

רבים מתוך המנהיגות הפוליטית הישראלית היו שותפים לאוריינטציה האמריקנית במדיניות החוץ הישראלית ולרגישות כלפי המאוויים האמריקניים במהלך קבלת החלטות מדיניות. אך יותר מאחרים היה רבין מזוהה עם גישה זו. הוא תמיד הביא בחשבון את תגובותיה של וושינגטון בקביעת עמדותיו.

השימוש בכוח הצבאי

בניית עוצמה צבאית והשימוש בה העסיקו רבות את המנהיגות הפוליטית הישראלית כבר לפני קום המדינה. רבין היה בין אלה שתרמו נכבדות לעשיית צה"ל לגוף צבאי יעיל וחזק, שהשיג את הניצחון הגדול בשנת 1967. הוא סבר, כמו בן-גוריון, שהעוצמה הצבאית של ישראל היא תנאי הכרחי להישרדותה במלחמתה המתמשכת נגד הערבים. אולם הוא לא סבר שאפשר לפתור את הסכסוך הישראלי-ערבי במחי פעולה צבאית בלבד וביקר את הנטייה להישען רק על כוח להכרעת הסכסוך.

לפי השקפתו, אין ישראל יכולה לאזור די כוח כדי לכפות הסכם שלום על שכנותיה.³⁰ יתר על כן, בשנים האחרונות פקפק רבין ביעילותה של יוזמה מלחמתית נגד אויבי ישראל, כיוון שכיבוש שטחים והרס כוחות אויב אינם שווים את המחיר, שישלם העם בישראל על כך. רבין הטיף לאסטרטגיה הגנתית, שתיסמך על כוח התקפי חזק, שחייב להשיג ניצחון מהיר ומכריע במקרה של כשל הרתעה. "ראיתי את המבחן למדיניות ביטחון,

יצחק רבין כשגריר ישראל בארצות-הברית. פברואר 1971

בשנת 1993 הביע רבין בגלוי את רצונו "להשתתפות פעילה של ארצות-הברית בביטחון ישראל".²⁵ במיוחד ביקש מהאמריקנים להציב בישראל סוללות טילים נ"מ "פטריוט" ולסייע לישראל בפיתוח מערכת הגנה נגד טילים בליסטיים.²⁶

רבין הביע עניין גם בהצבת כוחות אמריקניים בגולן כחלק מהסכם שלום עם סוריה, שתעורב בו נסיגה ישראלית מהגולן.²⁷ רבין רצה במעורבות אמריקנית בתהליך השלום כדי לצמצם את הסיכונים שישראל נוטלת על עצמה. כבר בשנת 1975 בירך רבין על משלוח כוח משקיפים של ארצות-הברית לפיקוח על הסכם הפרדת הכוחות בסיני כ"תיל ממעיד" יעיל, שיתריע על תנועות עוינות של צבא וכגורם המעכב את המעבר למצב

שאני הייתי מופקד עליה, למנוע מלחמה ולהיות מסוגל, אם היא תיכפה עלינו, להכריע בצורה מוחצת ומהר".³¹

אף שאינו תנאי מספיק לשים קץ לסכסוך, יתרון צבאי היה מבחינתו של רבין תנאי הכרחי להשגת המטרה. לדעתו, לישראל יש סיכוי להגיע להסדר עם שכנותיה רק מעמדת כוח, משום ש"אף שליט ערבי לא יתחיל לחשוב ברצינות על תהליך שלום, כל עוד הוא יכול להשתעשע ברעיון שבאיזושהי צורה אלימה יוכל להשיג יותר מישראל".³² רבין הגדיר את העוצמה הצבאית ככלי שימושי להעברת הסכסוך משדות הקרב אל שולחן הדיונים - כאשר יש לישראל תנאים מיטביים להרבות את הישגיה בתהליך. צה"ל נראה ככלי, היכול למתן את שאיפות הערבים בסכסוך עם ישראל. בעיניו, כוח צבאי היה אמצעי ל"דיפלומטיה של אלימות".³³ זאת ועוד, שימוש אקראי בכוח נראה לרבין כשימושי לאותות לערבים את נחישות ישראל וכדי להגביר את יכולת הרתעתה.

רבין היה איש צבא, שלא נמנע מלהמליץ על שימוש בכוח. עם זאת הראה נטייה לשימוש מוגבל בכוח, ותמיד היה מודע להשלכות המדיניות של פעולות צבאיות. סקירת עמדותיו של רבין ביחס לתגובת ישראל כלפי הניסיון הסורי להטות את מקורות הירדן בשנים 1964-1966 וסקירת מדיניותו באינתיפאדה (1989-1990) ובלבנון מבהירות את העדפתו להשתמש בכוח מוגבל, מחד גיסא, ולהכפיף את המדיניות הצבאית לשיקולים מדיניים, מאידך גיסא.

סוריה: לקראת סוף 1964 החלה סוריה לממש את החלטות הפסגה הערבית מינואר אותה שנה להטות את מימי מקורות הירדן כדי לשבש את הפעלת "המוביל הארצי" של ישראל מהכינרת לאזורים הצחיחים במדינה. ממשלת ישראל התייחסה להפרעה זו כאל קאוס-בלי, ובכירים בממסד הפוליטי-צבאי דרשו פעולה צבאית כדי לתפוס שטחים בסוריה ולסכל את ההטיה.³⁴ כרמטכ"ל התנגד רבין לרעיון, מפני שהיה מביא לידי מלחמה כוללת עם סוריה. הוא היה איתן בדעתו שיינקטו צעדים פחות חריפים, צידד בפגיעה מתחום ישראל בצידוד ההנדסי הסורי שביצע את ההטיה והעדיף לנצל חילופי אש, שיזמו הסורים, כדי לפגוע בצידוד ההטיה ולא לפעול נגדו במיוחד. אש ארוכת טווח, פעולות מיוחדות בסוריה ובלבנון ופעילות צבאית שנחשבה לבעלת פרופיל מדיני

נמוך שמו קץ למאמץ ההטיה הסורי. רבין גם אישר שימוש מוגבל בחיל האוויר, אשר נתפס אז כצעד שיש בו פוטנציאל של הסלמה, כדי להתגבר על העליונות הטופוגרפית של הסורים, שישבו ברמת-הגולן. קרבות האוויר, שהתנהלו בשמי סוריה בעקבות הפעלת חיל האוויר הישראלי, היו אחד הגורמים לפרוץ מלחמת ששת הימים.

אינתיפאדה: התקוממות הערבים בסוף 1987, האינתיפאדה, הייתה הפתעה אסטרטגית לישראל. רבין כיהן אז כשר הביטחון בממשלת האחדות הלאומית. הוא הודה בכנות, כי ישראל הצליחה לגבש דרך להתמודד עם האינתיפאדה רק אחרי תהליך ארוך של ניסוי וטעייה, שאופייני למערכת קבלת ההחלטות של ישראל.³⁵ בהתחלה הניח רבין, שהמהומות יסתיימו במהרה, ורגיעה תחזור לשטחים. התגובה הראשונית כללה נוכחות צבאית מסיבית ומאסר מסיתים פלסטיניים, תוך הנחיה לצבא לצמצם מגע עם המפגינים ולהימנע מירי אם אין סיכון ממשי לחיילים. בינואר 1988 יזם רבין תגובה חריפה יותר - עימות ישיר עם המפגינים ומדיניות של הכאות.

המדיניות החדשה נבעה מהכרתו של רבין, כי להפגנות יש מטרות מדיניות מרחיקות לכת, שיש למנוע את מימושן, וכן מהתנגדותו לאמצעים שעלולים להרבות שפיכות דמים בקרב הפלסטינים. רבין התרשם מיכולתו של משמר הגבול להשליט סדר באמצעות אלות, וכוחות צה"ל בשטחים צידו בהן. זה ההקשר לאמרתו המפורסמת: "אף אחד לא מת ממכות". רבין קיווה להשליט סדר תוך הפעלת כוח מדוד, כיוון שצה"ל איבד משהו מהרתעתו.

אף שמספר הנפגעים בקרב המפגינים פחת מייד, לא השיגה המדיניות החדשה את מטרתה להפסיק את ההפגנות ההמוניות. יתר על כן, רבין למד עד מהרה, כי פלסטינים מוכים הם חומר חדשותי מושך יותר מאשר פלסטינים מתים.³⁶ למרות הכול, המשמעות המדינית של תשומת-לב העולם למהומות ומצוקת החיילים שהשתתפו בהכאות הביאו במרס 1988 להערכה מחדש של המדיניות ולאיומן קו חדש, שננקט מאז במשך שנים.

אז השתמש רבין בתפיסתו על השימוש בכוח בסכסוך הישראלי-ערבי לעימות עם ההתנגדות האלימה בשטחים. האינתיפאדה נתפסה כאחד הפנים של הסכסוך הממושך בין ישראל לעולם הערבי, שבו אין די בשימוש בכוח לפתרון הבעיה.

רבין כראש-ממשלה, חותם על הסכם לשיתוף פעולה ישראל-אמריקני.
משמאל: הנרי קיסינג'ור ושר החוץ דאז יגאל אלון מימין: שר הביטחון באותם ימים, שמעון פרס

לבחירות בשטחים הוא שוכנע על-ידי חבריו במפלגת העבודה לאמץ תוכנית לבחירות בשטחים, שתהיה כלי לבחירת משלחת פלסטינית בעלת מעמד עצמאי. תוכנית זו נכללה לאחר מכן - במאי 1989 - ביוזמת השלום של ממשלת האחדות הלאומית.

לבנון: דוגמא אחרת לגישה המועדפת על רבין בסכסוך צבאי היא הזירה הלבנונית. כבר בשנת 1976 - בהיותו ראש-ממשלה - התנגד לשלוח את כוחות צה"ל אל מצפון לנהר הליטאני כדי לעזור לנוצרים במלחמת האזרחים, שהחלה בשנת 1975, הגם שישראל סייעה להם בנשק ובאימונים.³⁸

רבין העריך שארצות-הברית אינה מתנגדת למעורבות הסורית בלבנון לטובת הנוצרים, אך קבע שמניעת פעילות צבאית סורית באוויר - על-ידי פעילות ישראלית בכוחות נ"מ ובים בכל לבנון ועל-ידי נוכחות קרקעית בדרומה - היא עניין חיוני לישראל. הוא הצליח, באמצעות האמריקנים, להשיג הסכמה סורית לתנאי ישראל - "קווים

רבין עיצב תוכנית מדינית-צבאית להתמודדות. הוא פתח במדיניות של התשה נגד האוכלוסייה האזרחית באמצעים צבאיים ובאמצעים מנהליים, שהדגישו כי האוכלוסייה המקומית תשלם ביוקר על פעילות אלימה במקומותיה. רבין היה מודע למשמעות הקשה של האמצעים נגד הפלסטינים, אך לא רצה לדחוף את האוכלוסייה בשטחים לייאוש ולהגברת ההתנגדות לנוכחות הישראלית. הוא עמד על כך, שלגישה החדשה, שהדגישה את הנחישות הישראלית לא להיכנע לשימוש הפלסטיני בכוח, יצורפו אמצעים מדיניים. ואכן, בד בבד נמשך החיפוש אחר מוצא מדיני לבעיה, שיספק כמה משאיפות הפלסטינים. זה היה הכרח לרבין.

ואכן לפני בחירות 1988 הסכים רבין לשינוי במצע מפלגתו כדי לאפשר משא-ומתן עם נציגות עצמאית של הפלסטינים מהשטחים להסכם ביניים. רבין האמין, כי האינתיפאדה יצרה בראשונה מצב, שבו תושבי השטחים מובילים את המאבק הפלסטיני. לכן, לדעתו, יכלו הללו לשמש שותף למשא-ומתן.³⁷ לפיכך, למרות התנגדותו בעבר

הסתייגותו מנטילת סיכונים בפעולות צבאיות, את רגישותו הגוברת לאבדות ואת אמונתו בפקוד הדוק של המדינאים על פעולות צבאיות.

המשוואה האסטרטגית החדשה

בשנים האחרונות היינו עדים לתמורות בגישתו של רבין לסכסוך הישראלי-ערבי ולהערכתו את הסביבה האסטרטגית של ישראל.⁴² רבין, שנודע בגישתו המציאותית לבעיות אזוריות ולבעיות עולמיות, חשב באחרונה, כי נוצר "סדר עולמי חדש". הוא התחיל לדבר על הצורך של ישראל "להצטרף למסע השלום, הפיוס ושיתוף הפעולה הבינלאומי שדוהר בימים אלה על פני הגלובוס כולו".⁴³

בראש ובראשונה התמוטטות ברית-המועצות יצרה אווירה חדשה בעולם. רבין זקף לזכות התפתחות זו חלק מפתיחת הדלת לעשיית השלום במזרח התיכון. יריבי ישראל איבדו את "המטרייה הסובייטית" - אותם יחסים כלכלים-מדיניים מיוחדים, שהיו חלק חיוני ביכולת הערבים להתעמת עם ישראל. אירוע בינלאומי אחר, שרבין הגדירו כתורם חיובית לביטחון ישראל, היה תבוסת עיראק במלחמת המפרץ (חורף 1991) בידי קואליציה שהנהיגה ארצות-הברית.⁴⁴ רבין סיכם את הערכתו הכוללת למצב האזורי בשנת 1992 באומרו: "אנו חיים כיום בתקופה, שבה קטן האיום לעצם קיומה של מדינת ישראל".⁴⁵ הפחדים הקיומיים המסורתיים לגבי עצם יכולת שרידותה של ישראל הוחלפו בתפיסת איום נמוכה בהרבה. לרבין הייתה גם הערכה חדשה בנושא מעמדה הבינלאומי של ישראל. בעבר ראה בישראל מדינה מבודדת, שתוכל לסמוך רק על עצמה. הפריזמה היהודית שלו ליחסים בינלאומיים הגבירה תחושה זו. באחרונה הבחין רבין, כי העמדות כלפי המדינה היהודית משתנות, והוא איבד את פחדי העבר שלו ואת חשדותיו כלפי העולם. "אין אנו עוד בהכרח 'עם לבדד ישכון', ואין זה נכון שיהעולם כולו נגדנו".⁴⁶ בפני קהלו המועדף, הקצונה הבכירה של צה"ל, הוא הדגיש כי "עלינו לראות את העולם המשתנה: שוב אין הוא נגדנו".⁴⁷ רבין הוסיף באותה הזדמנות, כי במציאות החדשה "עלינו להיות חלק ממנה, והיא מצווה עלינו לחולל מהפכה בדפוסי המחשבה וההתנהגות שלנו לקראת השנים הבאות... השלום מחייב עולם מושגים חדש, הגדרות חדשות".⁴⁸ שפה כזו הייתה חדשה לרבין ושיקפה

אדומים" לפעילות הסורית - כתנאי להבטחה ישראלית שלא להפריע לפלישה הסורית. לאחר מכן העדיף רבין לראות את דרום לבנון הופכת למקום מקלט לפלסטינים (שנמלטו דרומה מאימת הצבא הסורי) ולבסיס לטרור נגד ישראל על פני האפשרות שהסורים ייכנסו לגזרה ויגיעו לגבול לבנון-ישראל. במרס 1977 נע כוח סורי דרומה, ורבין העדיף להשתמש בשירותים הטובים של ארצות-הברית כדי להזהיר את הסורים, ולא תקף את הכוח הסורי, ואכן הסורים נסוגו.

בתקופה זו השתמשה ממשלת רבין בכוונה של כמה קצינים לבנונים להגן על מקומות מגוריהם נגד הארגונים הפלסטיניים כדי ליצור מדיניות של "גדר טובה" (שכללה סיוע כלכלי וסיוע צבאי למיליציות ידירותיות) - מדיניות שבישרה את הקמת איזור הביטחון מצפון לגבול ישראל בשנת 1978.

רבין תמה על התועלת של מלחמת של"ג (יוני 1982) ועל מטרותיה ארוכות הטווח, אך לא על צדקתה. הוא אף העדיף שלא להשתמש במונח הרווח "מלחמת ברירה".³⁹ למרות היותו חלק מהאופוזיציה, ביקורתו הייתה מאופקת. רבין ואחרים במפלגת העבודה נמנעו מלהתנגד למלחמה זו, שכל הנראה זכתה בברכתה של וושינגטון.⁴⁰ הוא אף אמר, ש"בעיצומם של הקרבות אין מקום לוויכוח ציבורי".⁴¹ למרות זאת, הוא גילה ספקנות מרובה באשר ליכולת להשיג את המטרות המדיניות של המלחמה באמצעות כוחו של צה"ל. אכן, כשהיה שוב למקבל החלטות עיקרי, כשר הביטחון בממשלת האחדות הלאומית משנת 1984, דעותיו נגד מלחמת לבנון ומאמציו היו מרכזיים בהחלטת הממשלה בינואר 1985 לסגת מלבנון ולבסס את רצועת הביטחון.

מחיר החזקתה של רצועת הביטחון בדרום לבנון גדל בהתמדה, אך ממשלת רבין (השנייה, 1992) הגבילה את תגובותיה על התקפות החיזבאללה מדרום לבנון כדי למנוע מתחים בתהליך השלום עם סוריה. רק אחרי חודשים רבים של הבלגה, ביולי 1993, לאחר התקפות חוזרות ונשנות בקטיושות על אצבע הגליל, הורתה הממשלה להשתמש בכוח רב (מבצע "דין וחשבון") תוך כדי הבהרת כוונתה להימנע מהסלמה. בדצמבר 1994 ביקר רבין בפומבי את דברי אלוף עמירם לוי, האלוף החדש בפקוד הצפון, שקרא למחשבה יותר התקפתית בהתמודדות עם יוזמות החיזבאללה בדרום לבנון. מדיניותו של רבין הבהירה היטב את

יצחק רבין, ראש-הממשלה
ושר הביטחון, בתרגיל צה"ל.
ספטמבר 1995

למרות הערכתו שהסיכוי למלחמה בעתיד הקרוב הוא מועט, וכי האיום הממשי על ישראל קטן, האמין רבין, כי בפני ישראל עדיין ניצבים אתגרים צבאיים קשים. סוג האיומים ועוצמתם השתנו: תהליך השלום הקטין את האיום משכנותיה הקרובות של ישראל, אך ישראל עדיין מאוימת על ידי מדינות "הטבעת השנייה", כמו עיראק ואיראן. תהליך השלום הקטין את הסיכוי שמדינות ערב ינקטו צעדים צבאיים נגד ישראל, אך לא את יכולת הערבים לעשות זאת - שגדלה למעשה.⁵² בגלל טילים בליסטיים, נשק כימי ונשק ביולוגי ועקב הניסיונות של מדינות באיזור לרכוש נשק גרעיני הזהיר רבין, שמלחמה באיזור יכולה להפיל מספר גדול מאוד של קורבנות אזרחיים.⁵³ איום דומה היה, לדעתו, באיסלאם הקיצוני.⁵⁴ לכן האויב העיקרי של ישראל היה - על פי תפיסתה של ממשלת רבין - איראן: מדינה רחוקה, שמעודדת טרור איסלאמי ומנסה ללא הרף לרכוש פצצה גרעינית. ממשלתו של רבין ניסתה אפוא במרץ רב להשיג

את הערכתו שהמצב האסטרטגי של המדינה השתפר מאוד.

חידוש נוסף בחשיבה של רבין היה הדגשת גורמים כלכליים על חשבון עוצמה צבאית. בנאומו הראשון בכנסת כראש-ממשלה בשנת 1992 הוא אמר, שביטחון לאומי אינו מורכב רק מכמות טנקים, מטוסים וספינות טילים, אלא מהרבה מרכיבים. בדו"ח מחצית הכהונה (שפורסם ביוני 1994) הדגיש רבין, כמו שמעון פרס,⁴⁹ את חשיבות הגורמים הכלכליים: "צעדים לקראת פיוס בין ישראל למדינות ערב יצרו תהליך, שהפך את הכלכלה לכוח מניע, שמעצב את היחסים באיזור, במקום אינטרסים לאומניים, ששלטו בו בעבר".⁵⁰ בהתייחסו לאיום האיסלאמי הצביע רבין, כי "הדרך היחידה לייבש את הביצה של הרדיקליזם האיסלאמי הינה באמצעות פיתוח כלכלי ובאמצעות שיפור רמת החיים".⁵¹ הדגש על גורמים כלכליים במשוואה האסטרטגית הביא גם להקטנת תפיסת האיום, כיוון שמצבה הכלכלי של ישראל טוב יותר לאין ערוך מזה של כל שכנותיה.

רבין, כמו מנהיגים אחרים, הרגיש שהחברה הישראלית מגלה סימני עייפות ומוכנה פחות לשאת בתוצאות המלחמה הממושכת בערבים. רבין השווה את תגובת האוכלוסייה היהודית להפצצות המצרים בשנת 1948 ולהתקפות הטילים העיראקיים בשנת 1991. בשנת 1948 מותם של יותר מ-30 יהודים בהפצצה המצרית לא הותיר רושם על חיי תל-אביב, ואילו בשנת 1991 ברחו מהעיר ומפרבריה עשרות אלפים. הוא סיים את ההשוואה בקביעה "השתנינו".⁵⁹ מסקנתו הייתה, כי הישראלים איבדו משהו מנחישותם ומחוסנם. הערכתו כי החברה הישראלית התרככה החישה - לדעתו - את הצורך להשלים בהצלחה את תהליך השלום.

ראש הממשלה יצחק רבין עם המלך חוסיין, בביקורו הרשמי הראשון בישראל, בבית גבריאל בעמק הירדן

סיכום

רבין היה מאדריכלי הברית הישראלית-אמריקנית בהיותו שגריר בווינגטון ואחר-כך כראש-ממשלה וכשר ביטחון. הייתה לו ראייה מפוכחת של היחסים הבינלאומיים, הוא לא נרתע משימוש בכוח צבאי, אולם היה זהיר בהפעלתו. בסוף הקריירה שלו נתן רבין גושפנקא לשינויים בחשיבה האסטרטגית בישראל תוך התבססות על הערכה אופטימית יותר של הסביבה. נותר לראות אם הדרך, שבה הלך רבין בסוף ימיו, אכן מתאימה להתפתחויות במזרח התיכון.

הסכמי שלום עם שכנותיה של ישראל שב"טבעת הראשונה". במהלך הזה שינה רבין כמה מדעותיו. לדוגמא, הוא חרג מהעדפותיו בעבר והסכים לנהל משא-ומתן עם אש"ף. מעניין, אפילו כאשר קיבל אש"ף, בסוף שנת 1988, את הנוסחה של שתי מדינות (אחת ליהודים ואחת לפלסטינים), עדיין התייחס אליו רבין כאל "ארגון טרור רצחני".⁵⁵ זאת בניגוד לנכונותו לנהל דו-שיח עם תושבי השטחים, אשר לדעתו היה יכול להוביל לדו-קיום. רבין טען, ששיחות עם אש"ף מובילות להקמת מדינה פלסטינית, לחלוקת ירושלים ול"זכות השיבה" לפליטים. בעבר סירב רבין בתוקף להעלות את הנושאים האלה על שולחן הדיונים.

במרס 1993 דחה רבין הצעה אמריקנית לנהל משא-ומתן עם אש"ף, אף על פי שהתברר לו, כי לערבים בשטחים יש חופש תמרון מוגבל במו"מ עם ישראל. זאת מפני שסירב לקבל את הצורך של אש"ף במדינה פלסטינית, שבירתה ירושלים.⁵⁶ למרות זאת חתם על הצהרת העקרונות עם אש"ף על מדשאות הבית הלבן בספטמבר 1993. יתר על כן, רבין נתן ידו להסכם נוסף עם אש"ף בספטמבר 1995, המהווה צעד גדול לכינונה של מדינה פלסטינית.

כמו כן, ההסכמים עם הפלסטינים התייחסו לשטחים כאל יחידה פוליטית אחת - דבר המקטין את הסיכויים לשינויים בגבולה המזרחי של ישראל לפי תוכנית אלון, שרבין היה מחסידה. נראה שרבין שינה את דעותיו בנושא החשיבות האסטרטגית של שטחים, כולל רמת-הגולן. ביוני 1974 הכריז רבין, ש"אפילו במסגרת שלום סופי לא נוכל לוותר על הגולן. שליטה סורית ברמת-הגולן - אפילו יהיה שלום אמיתי - תהיה איום אסטרטגי מתמיד על ישראל". לפני הבחירות ב-1992 טען ש"לא נרד מרמת-הגולן - גם תמורת הסכם שלום. נהיה מוכנים לפשרה מצומצמת, והיא לא חייבת להיות טריטוריאלית".⁵⁷ נכונותו של רבין לתיקונים "קוסמטיים" בלבד בגבול הצפוני הייתה ידועה.

בניגוד להצהרותיו בעבר בעד החזקת רמת-הגולן הביע רבין במהלך 1994 את נכונותו לסגת מהרמה. לדוגמא, באפריל 1994 (בוועידת התק"ם) הכריז, ששלום עם סוריה יספק יותר ביטחון מאשר מספר יישובים ברמת-הגולן.⁵⁸ הירידה בערך האסטרטגי של יישובים בחשיבתו של רבין קשורה לאמונה, הרווחת בחוגים "יוניים", שתרומתם הביטחונית של שטחים מצטמצמת.

1985, פרק 1

34. **פנקס שירות**, עמ' 121-125
35. דן סגיר, "ירידן עוד תשוב", **הארץ**, מוסף ליום העצמאות ה-40, מאי 1988, עמ' 26. חלק זה מתבסס על מאמרי: "Israel's Small War: The Military Response to the Intifada", *Armed Forces and Society* 18 (Fall 1988), pp. 29-39
36. "ראיון עם רבין", **ספקטרום**, 6 (מרס 1988), עמ' 9
37. ראיון עם רבין בטלוויזיה הישראלית, 13 בינואר 1988
38. רבין, **פנקס שירות**, עמ' 503
39. "The No-Choice War Debate in Israel", *Journal of Strategic Studies*, 23 (March 1989), pp. 29-30
40. ארצות-הברית תמכה במטרות המלחמה של ישראל, כגון הקמת סדר פוליטי חדש בלבנון, שבמרכזו הנוצרים והוצאת אש"ף והסורים מלבנון. ארצות-הברית אף ניסתה לדחות את הנסיגה הישראלית דרומה אל נהר אוואלי בספטמבר 1983.
41. ראיון עם יצחק רבין, **מגוון** (27 באוגוסט 1982), עמ' 8. עצות שהוא נתן לעיתים לשר הביטחון, אריאל שרון, נחשבו בטעות לתמיכת רבין במלחמה.
42. החלק הזה במאמר מתבסס על מאמרי: "Contours of Israeli New Strategic Thinking", *Political Science Quarterly* (Spring 1969)
43. נאום ראש-הממשלה בהצגת הממשלה החדשה בפני הכנסת, **דברי הכנסת**, 13 ביולי 1992
44. "Address by Yitzhak Rabin" in: Yehuda Mirsky and Ellen Reis *Towards a New Era in U.S.-Israel Relations*, The Washington Institute, Washington, September 1992.
45. מירסקי ורייס, **שם**, עמ' 2
46. נאום ראש-הממשלה בהצגת הממשלה החדשה בפני הכנסת, **שם**
47. נאום ראש-הממשלה ושר הביטחון בפני בוגרי המכללה לביטחון לאומי, 12 באוגוסט 1993. ראו נוסח הנאום ב**מעריב**, 20 באוגוסט 1993
48. **שם**
49. לעמדת שמעון פרס, ראו את ספרו **המזרח התיכון החדש**, סטימצקי, תל-אביב, 1993
50. **הארץ**, 29 ביוני 1994, עמ' ב3
51. נאום מדיני של ראש-הממשלה, **דברי הכנסת**, 3 באוקטובר 1994.
52. "ראיון עם רבין", **במחנה**, 23 בספטמבר 1992, עמ' 3
53. **שם**. ראו גם הרצאתו של רבין בחוברת (לעיל הערה 30)
54. "ראיון עם רבין", **מעריב**, מוסף שבת, 24 ביוני 1994
55. Dan Petreanu, "Labor's PLO Dilemma", *Jerusalem Post*, 20 January 1989
56. Martin Indyk, "Current Assessment of the Middle East Process", Official Text of address Delivered at Haifa University 16 November 1995, p. 3
57. **דבר**, 2 ביוני 1992
58. **ידיעות אחרונות**, 22 באפריל 1994, עמ' 3
59. **הארץ**, 20 ביולי 1994, עמ' ב1

הערות

1. יצחק רבין עם דב גולדשטיין, **פנקס שירות**, ספריית מעריב, תל-אביב, 1979
2. Aaron S. Klieman, "Israeli Diplomacy in the Thirtieth Year of Statehood: Some Constants and Discontinuities", in *Israel - A Developing Society*, Asher Arian ed., Van Gorcum, Assen, 1990 (pp 30-49).
3. **פנקס שירות**, עמ' 108-109, 114. ראה גם: Moshe Zak, "A Bridge Across the Atlantic", *Jerusalem Post*, 10 November 1995
4. סוגיות אחרות שהיו בהן חילוקי דעות בין השניים בתקופה מעצבת ביחסים ביניהם היו רכש, תעשיות צבאיות והסוגיה הגרעינית.
5. **פנקס שירות**, עמ' 213-214
6. **שם**, עמ' 14
7. Robert Slater, *Rabin of Israel*, p. 172, Robson Books, London, 1977
8. **פנקס שירות**, עמ' 352-352, 162
9. **שם**, עמ' 313
10. לסוגיית בידודה של ישראל, Efraim Inbar, *Outcast, Contries in the World Community*, Monograph in International Affairs, Denver University Press, 1985
11. ראיון עם רבין, 25 באפריל 1979
12. סלייטר (לעיל הערה 7), עמ' 156-159
13. **מעריב**, 3 באוקטובר 1976
14. **מעריב**, 18 ביוני 1976
15. **הארץ**, 3 בדצמבר 1974
16. **הארץ**, 22 בספטמבר 1974
17. **הארץ**, 1 באוגוסט 1974
18. ראיון עם רבין, 18 בנובמבר 1979
19. **ניו ז'ורק**, 1 בינואר 1979. וכן: דב גולדשטיין, "ראיון השבוע עם יצחק רבין", **מעריב**, 16 במרס 1979
20. ראיון עם יצחק רבין, 18 בנובמבר 1979; וכן: חיים איזק, "ראיון עם יצחק רבין", **דבר**, 27 באוקטובר 1978
21. נוסח ההסכם: **ווישינגטון פוסט**, 16 בספטמבר 1975; **ניו-יורק טיימס**, 18 בספטמבר 1975
22. ראיון עם רבין, 25 באפריל 1979
23. **דבר**, 17 בינואר 1992, עמ' 18
24. **הארץ**, 1 בנובמבר 1994, עמ' 4
25. **ידיעות אחרונות**, 12 בינואר 1993
26. **ידיעות אחרונות**, 16 בנובמבר 1993
27. **הארץ**, 13 בספטמבר 1994
28. בנאום לשני בתי הקונגרס בינואר 1976; רבין, **פנקס שירות**, עמ' 603.
29. **הארץ**, 5 בדצמבר 1995, עמ' א1
30. ראו הרצאתו של יצחק רבין במרכז בגין-סאדאת, 10 ביוני 1991, בחוברת **יצחק רבין וביטחון ישראל** בהוצאת מרכז בי"סא, מרס 1996; השו' לפרק 6 בספרי: *War and Peace in Israeli Politics: Labor Party Positions on National Security*, Lynne Rienner, Boulder, 1991
31. ראו הרצאתו של רבין בחוברת, **שם**
32. **שם**
33. תומאס שלינג, **חימוש והשפעה**, מערכות, תל-אביב,

